

Бочан П. О.*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЗМІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню синонімічних і антонімічних термінологізмів англійської мови, що виявляють парадигматичні відносини, які існують між вказаними одиницями. У статті надається визначення понять «термінологізм», «парадигматичні відносини», з'ясовується своєрідність значення термінологізмів. Ключову увагу приділено у статті детальній характеристиці засобів формування схожого значення у термінологізмах-синонімах, протилежного значення у термінологізмах-антонімах, а також частиномовним характеристикам вказаних одиниць, сферам їх походження та використання.

Термінологізм є мовною одиницею, утвореною шляхом переосмислення та набуття ним сталого значення, фіксації його компонентного складу. Подібні процеси стають можливими завдяки взаємодії та семантичній міграції мовних одиниць різних сфер. Парадигматичні відносини термінологізмів виявляють системні відносини, що існують на основі подібності чи протилежності їх значень.

Подібність значення характерна для синонімічних термінологізмів. В англійській мові вони представлені переважно дієслівними сполуками. Найвизначнішими в ній є також субстантивні термінологізми. Відносини смислової подібності формуються у термінологізмів-синонімів за допомогою одиниць їх компонентного складу. Синонімія вихідних термінів не є передумовою розвитку синонімічних зв'язків між фразеологічними значеннями термінологізмів. Сферами походження синонімічних термінологізмів англійської мови є військова, спортивна, морська, наукова. Вживаються вказані одиниці в літературних, економічних, публіцистичних, військових текстах.

Протилежність значення є ознакою термінологізмів-антонімів. Подібне значення формується за допомогою антонімічних прикметників, дієслів, іменників і прикметників з протилежною семантикою, що входять до складу визначених одиниць англійської мови. Сферами виникнення антонімічних термінологізмів є спортивна, фінансова, технічна, театральна, військова, морська. Вони широко вживаються в літературних і публіцистичних текстах. Як синонімічні, так і антонімічні термінологізми, можуть бути багатозначними. Значення цих одиниць виявляє контекст.

Ключові слова: англійська мова, антоніми, парадигматичні відносини, синоніми, системні відносини, термінологізми.

Постановка проблеми. У сучасній англійській мові відбувається інтенсивний обмін мовними одиницями, що вживаються у різних комунікативних сферах. Це призводить зокрема до появи у деяких термінів фразеологічних значень, виникнення, так званих, термінологізмів, які викликають неабиякий інтерес у науковців через своєрідність значення, можливість функціонування в різних комунікативних сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри інтерес мовознавців до термінологізмів [див., напр., 1–3], ці одиниці не є вивченими ані лінгвістиці, ані в термінознавстві, що й визначає актуальність їх розгляду в запропонованій розвідці. Не дослідженими зокрема є парадигматичні відносини, в які вступають вказані одиниці, що і є метою аналізу в нашій статті. Її завдання скеровані на визначення понять «термінологізм», «парадигматичні відносини», розкриття своєрідності значення термінологізмів, детальний аналіз англійськомовних синонімічних і антонімічних термінологізмів, що виявляють парадигматичні відносини, які існують між цими одиницями.

Виклад основного матеріалу. Термінологізм є «мовною одиницею, яка виникла внаслідок переходу терміна у фразеологічну одиницю» [1, с. 470]. Це зокрема пов'язує із семантичною міграцією мовних одиниць [4, с. 216], внаслідок чого вони набувають сталого значення, потрапляють до різних комунікативних сфер тощо. Подібні одиниці можуть мати як термінологічне, так і фразеологічне значення, реалізовані у різних контекстах. Саме контекст визначає, чи володіє мовна одиниця сталим значенням, тобто є термінологізмом, або ж вона вживається в якості терміна, компонентний склад якого може бути дещо змінено.

Парадигматичні відносини характеризують як такі, що виникають «між словами і групами слів на основі спільності чи протилежності їх значень» [5, с. 136]. Подібні відносини, поряд із синтагматичними, які виявляють «лінійні, контексті зв'язки цих одиниць, що виражаються в їх сполучуваності з іншими» [5, с. 144], вказують на те, що термінологізми не є зібранням окремих ізольованих мовних засобів, але організованими між собою системними зв'язками одиницями, здатними реалізувати відносини смислової подібності, тобто синонімії, або смислового протиставлення, тобто антонімії [6, с. 81].

У своїй книзі «The Mother Tongue. English and How it Got That Way» Б. Брайсон відзначає, що англійська є однією з мов світу з найбільш розвинутою системою значень її одиниць, значна кількість яких мають синоніми [7, с. 12]. Вказуючи на існування фразеологічних синонімів, науковець характеризує їх при цьому як «кореферентні фразеологічні одиниці, що належать до одного граматичного класу, частково або повністю співпадають за лексичним складом, мають спільні та диференційні семантичні компоненти, що розрізняються чи співпадають у стилістичному відношенні» [7, с. 130].

Фразеологічна синонімія не є такою поширеною, як лексична синонімія, тобто синонімія, притаманна словам і словосполученням загального вжитку в англійській мові. Синонімія загалом не поширена і серед англійськомовних термінів, хоча й існує серед них. Вищевказане визначає

існування, але непоширення термінологізмів-синонімів, наявних в англійській мові.

За нашими спостереженнями, найбільш численна група термінологізмів-синонімів є дієслівними сполуками, зокрема: *to play for high stake, to sail near / close to the wind; to take by storm, to gain around; to cut and run, to beat a retreat, to draw fire from smb., to run the gauntlet; to bat on a sticky wicket; to be at bay; to be laid on one's beam ends*.

Аналіз значення термінологізмів *to play for high stake, to sail near / close to the wind* свідчить про те, що в їх дефініціях є сема ризик, на основі якої можна зробити висновок про синонімічність цих одиниць:

to sail close to the wind – бути на крок від порушення закону чи пристойності, бути на межі порядності, ризикувати своїм становищем, зарватися; морськ. йти проти вітру [8];

to play for high stake – сильно ризикувати (етим. карт. грати по великому) [8].

Різниця у значенні полягає не тільки в емоційному забарвленні першої сполуки, але й в тому, що на базі морського терміна розвинулося більше метафоричних значень, ніж на основі карточного, причому ці значення вибудовані в своєрідній стилістичній ієрархії: від нейтрального – *бути на межі порядності*, до розмовного – *зорватися*.

Наступна пара термінологічних фразеологізмів (*to take by storm, to gain ground*) виникла на основі військових термінів, про що зокрема свідчать їх переклади:

to take by storm – захопити, затягти, взяти в полон, покрити (букв. військ. взяти штурмом) [8];

to gain around – наступати на, захоплювати, зазіхати на (букв. військ. вигравати простір, прориватись); робити успіх, прогрес [9, с. 68].

Загальною для вказаних термінологізмів є сема «успіх». Зауважимо, що для другого із зазначених термінологізмів характерним є декілька значень, реалізація яких може відбуватись в контекстах про неживі об'єкти та людей, зокрема:

«Our new product is **gaining around against** that of our competitor» [10].

«Elizabeth simply didn't **gain any around**, but that's neither here nor there now, thank the good Lord. I had quite given up when I heard from your grandfather she'd married your cousin» [11, с. 22].

У останньому із наведених прикладів йдеться про дівчину, яка не змогла знайти собі гідну пару на балах у Лондоні, і була змушена вийти заміж за незнатного родича одного із своїх знайомих. Для доказу термінологічної природи фразеологічної сполуки *gain around* наведемо власне військовий контекст, в якому вона вживається з термінологічним значенням:

«Only the first half of it, comrade, while the Reds **were gaining ground**. I admit, they put a good fight and almost won, but Camp Dizier is still in South Vietnamese hands» [12, с. 54].

Синонімічні пари *to cut and run, to beat a retreat* використовуються у наступному значенні:

to cut and run – тікати, дуже швидко уходити (етимол. морськ. тіти, обрубивши канат) [8];

to beat a retreat – поспішно відступати, спасатися бігством, задкувати (етимол. військ. бити відбій) [8].

Незважаючи на приналежність до різних терміносистем (морської та військової), вказані одиниці мають загальне схоже (швидко йти) та додаткове (рятуватись) значення, про що зокрема свідчать такі приклади:

«I've met the man I've tried to, but he wouldn't see me. But if you decide **to cut and run**, you'd best do it early before he and his mother have got into the way of you» [13, с. 56].

«A dark woman opened it, but she was horribly diseased and scarcely waiting to question her; I **beat a retreat**» [14, с. 122].

У першому прикладі автор описує ситуацію, в якій він намагається врятуватись втечею від жінки та її сину, що загрожують йому. У другому прикладі описується ситуація, сприйняття якої погіршується зовнішнім виглядом жінки, що заражена жажливою хворобою. У обох прикладах описується загрозна ситуація, яка потребує втечі, залишення місця перебування. Аналізовані одиниці використовуються у вказаних реченнях в значенні рятуватись.

Синонімічними є також термінологізми *to bat on a sticky wicket* (термін із сфери крикета), *to be at bay* (мисливський термін), *to be on one's beam ends* (морський термін). Якщо перший із визначених термінологізмів має значення *бути в скрутному становищі, із якого можливо знайти вихід*, то значення другого термінологізму передбачає можливість знайдення виходу із нього. Витоки подібної диференційної семи можна знайти в етимології визначеної одиниці: на полюванні звіра загоняють у спеціальне місце, звідкіля він не може збігти та примушений захищатись, повернувшись до мисливських собак. Виходу із подібної ситуації, як правило, не буває, і звір гине. Сполука *to be on one's beam ends*, що походить від морського терміна із значенням *лежати на боку* (про судно), має значення *бути у важкому фінансовому становищі*.

Кількість субстантивних синонімічних термінологізмів значно поступається, за нашими спостереженнями, дієслівним. До субстантивних ми можемо віднести такі, як *joker in the pack, dark horse, unknown quantity*. Утворені на основі карточного, спортивного та математичного термінів, ці одиниці мають спільку сему *unknown*. За допомогою вказаних одиниць характеризується людина, про яку практично нічого невідомо та поведінку якої неможливо передбачити.

На абсолютну синонімію вказує речення, в якому використовуються дві із зазначених одиниць:

«To many people, Robert Ayling is **an unknown quantity, a dark horse** who worked away behind the scenes at BA, only to be thrust into the limelight last February» [14, с. 67].

Синонімічними є також термінологізми *to toe the line, to come up to the mark*, які виникли в сфері спорту в значенні *встати на старт, підійти до стартової лінії*. В непрямому значенні цих одиниць існує різниця. Якщо перша із них вживається для позначення поняття *дотримуватись вимог*, то друга – *бути готовим до дії, бути в формі*. Визначена пара сполук вказує, що синонімія вихідних термінів не є обов'язковою умовою розвитку синонімічних зв'язків між фразеологічними значеннями термінологізмів. Відносини смислової подібності формуються у термінологізмів за допомогою одиниць їх компонентного складу різної частиномовної приналежності, в першу чергу, субстантивних одиниць.

Парадигматичними відносинами, в які вступають термінологізми, є й антонімія, тобто відносини протилежності [6, с. 81], зокрема:

at a discount / at a premium – нижче / вище номінальної вартості (фін.); *ходовий / неходовий* (товар);

back a winner / back a wrong horse – поставити на переможця / поставити не на того коня (спорт., перегони); *виграти / програти*;

to be in gear / to be out of gear – включений / виключений (техн.); *в порядку / в безпорядку*;

to be on the beam / to be off the beam – передавати по радіопелінгатору / не передавати по радіопелінгатору (авіац.); *бути на правильному шляху / помилятися, бути на неправильному шляху*;

curtain rises / curtain drops – завіса піднімається / завіса опускається (театр.) – розповідь (справа) починається / розповідь (справа) закінчується.

Аналіз структури та семантики термінологізмів вказує на те, що вони формуються або за допомогою антонімічних прийменників або дієслів з протилежною семантикою. Прикладами антонімічних термінологізмів першої групи є зокрема наступні: *in / out of commission, in / out gear, on / off ones guard, on / off the beam, go to bat for / against somebody*. Наведені одиниці вказують на те, що прийменники, використані в них, мають протилежне значення.

Прикладами англійськомовних термінологізмів, компонентами яких є дієслова, що мають протилежну семантику, є наступні: *gain / lose ground, curtain rises / drops, win / lose by a neck, win / lose the first round*.

Перша із наведених антонімічних пар вживається з такими значеннями:

to gain ground – наступати на, захоплювати, посягати на; *робити успіх; просуватись вперед; поширюватися* (військ. *вигравати простір, просуватись вперед*);

to lose ground – уступати, йти на поступки, здавати / втратити позиції (військ. *віддавати, уступати територію, відходити, відступати*).

Зазначене вказує не тільки на сферу походження наведених термінологізмів, але й на їх багатозначність. Значення подібних одиниць виявляє контекст їх застосування, зокрема:

«*The writing of the first three words of 'in so far as' as one is a practice which seems to be gaining ground*» [14, с. 91].

«*As concurrent crises have converged on the White house, including a rancorous conflict within the NATO alliance over Iraq war planning. Trump's job approval ratings have lost ground, with 53 per cent of Americans disapproving of his management of foreign policy*» [15].

У першому з наведених прикладів термінологізм вживається у значенні *поширюватися*. Другий контекст виявляє вживання антонімічного термінологізму зі значенням *втратити позиції*. На відміну від попередніх контекстів, що є контекстами літературних творів або літературних текстів [16, с. 181], зазначені одиниці вживаються у текстах ЗМІ.

Слід звернути увагу також на таке явище, як подвійна опозиція, що визначає специфіку значення антонімічних термінологізмів та особливості їх структури, зокрема: *to let out a reef / to take in a reef*. До складу визначеної пари термінологізмів входять як прийменникові, так і дієслівні антонімічні компоненти. Компонент *a reef* залишається при цьому незмінним. Наведені антонімічні одиниці вживаються в наступному значенні:

to let out a reef – розпустити пояс, розстебнути гудзик (морськ. *віддати риф*); *дозволити собі (зайве)*;

to take in a reef – зменшити витрати, почати вести більш скромний образ життя, затягнути тугіше пояс (морськ. *віддати риф*).

Протилежними за значенням є також іменники, що є компонентами термінологізмів. При цьому антонімічними дифе-

ренціаторами можуть бути слово та словосполучення: *to back a winner / to back a wrong a horse*.

Існують антонімічні термінологізми, до складу яких входять протилежні за значенням прикметники, зокрема:

high-water mark – кульмінаційний момент, вершина, апогей, вінець (морськ. *відмітка рівня повної води, рівень приливу*); *low-water mark* – межа, найбільш низький рівень чогось (морськ. *відмітка рівня малої води, нижчий рівень відливу*).

Наведемо приклади вживання вказаних одиниць:

«*The March on Washington was high-water mark of the civil right movement*» [17].

«*I'm at low-water mark myself... but as far as it goes I'll force out and stump. Up with you and your pins. There!*» [18, с. 85].

Контексти вживання визначених термінологізмів виявляють не тільки їх протилежне значення (*апогей – найнижча межа*), але й те, що ці одиниці функціонують у текстах різних комунікативних сферах, у першу чергу, в літературній та публіцистичній.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, термінологізм є мовною одиницею, що зазнала фразеологізації та отримала стале значення. Англійськомовні термінологізми вступають у парадигматичні відносини синонімії та антонімії. Найбільш поширеними термінологізмами англійської мови, що мають синоніми, є дієслівні сполуки. Найвизначенішими в ній є також субстантивні термінологізми-синоніми. Відносини смислової подібності формуються у термінологізмів-синонімів за допомогою їх компонентів різної частиномовної приналежності. Відносини протилежності формуються у антонімічних термінологізмів за допомогою прийменників, дієслів, іменників, прикметників із протилежним значенням. **Перспективи подальших досліджень** пов'язуємо із вивченням синтагматичних відносин англійськомовних термінологізмів.

Література:

1. Пацеевська О. М. Терміни-фразеологізми як маркер зв'язності у польськомовному науковому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. 2013. № 22. С. 469–475.
2. Продан Ю. П. Явище фразеологізації термінів у мові. *Сучасна наука та освіта*. 2010. № VII. С. 196–203.
3. Швачко С. О. Сага про сяйво забутих слів. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 147–152.
4. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 464 с.
6. Ткаченко О. Г. Системні відношення в мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2006. Вип. 1. С. 80–83.
7. Bryson B. *The Mother Tongue: English and How It Got That Way*. New York : Perennial, 2001. 270 p.
8. *English Idioms & Idiomatic Expressions URL* : <http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms-proverbs.html> (дата звернення 25.01.2024)
9. Partridge E. *A Dictionary of Cliches*. L. : Taylor & Francis e-Library, 2005. 549 p.
10. Peet J. *New Market. New Marking. The Economist*. October 27, 2019. P. 12.
11. Bova B. *Powersat*. N. Y. : Tor Books, 2005. 400 p.
12. Barker C. *The Scarlet Gospels*. N. Y. : St. Martin's Press, 2007. 480 p.
13. Clancy T. *The Hunt for Red October*. N. Y. : Berkley, 2010. 656 p.
14. Bujold L. *A Civil Campaign*. Wake Forest : Baen Books, 2000. 544 p.

15. Peterson M. Are Old Times Coming Back? *New York Post*. 14.06.2023. URL : https://nypost.com/2023/06/14/are_old_times_coming_back (дата звернення : 20.01.2024).
16. Kizil M., Kushch E. Thematic Progression and Its Types in English Literary and Legislative Texts. *Advanced Education*. 2019. № 12. P. 181–187.
17. Kartz M. Destroy ISIL, not American values. *The Washington Post*. October 6, 2023. URL : <https://www.washingtonpost.com/article/Destroy-ISIL-not-American-values/2023/10/6/dj4fk275d> (дата звернення : 17.01.2024).
18. Loudlum R. *The Bourne Identity*. N. Y. : Tor Books, 2010. 608 p.

Bochan P. O. Paradigmatic relations of English-language terminologisms

Summary. The article is devoted to the research of synonymous or antonymous terminologisms of the English language that reveal paradigmatic relations existing between these units. The definitions of notions «terminologism», «paradigmatic relations» are given in the article, peculiarities of meanings of terminologisms are clarified in it. Key attention is given in it to the detailed characteristics of means of forming of similar meanings in synonymous terminologisms and opposite meaning in antonymous terminologisms, as well as part of speech characteristics of the abovementioned units, spheres of their origin and use.

Terminologism is a language unit, created by means of rethinking and acquiring stable meaning, fixation its components. Such processes become possible due to interaction

and semantic migration of language units of different spheres. Paradigmatic relations of terminologisms reveal systemic relations that exist on the basis of similarity or opposition of their meanings.

Similarity of meaning is an inherent characteristic of synonymous terminologisms. They are represented namely by verb phrases in the English language. Noun terminogisms also exist in it. Relations of semantic similarity of synonymous terminologisms are formed with the help of their components. The synonymy of terms terminologisms originate from is not considered to be a precondition of development of synonymous connections between phraseological meanings of terminologisms. Spheres of origin of English language synonymous terminologisms are military, sport, marine, scientific. These units are used in literary, economic, journalistic, and military texts.

Opposite meaning is a peculiar feature of antonymous terminologisms. Such meaning is formed with the help of antonymous prepositions, verbs, nouns and adjectives that are components of the analyzed English-language terminologisms. Antonymous terminologisms originate from sport, finance, technical, theatrical, military, as well as marine spheres. They are widely used in literary and publicistic texts. Antonymous and synonymous terminologisms can be polysemantic. Their meanings are revealed in the context.

Key words: the English language, antonyms, paradigmatic relations, synonyms, systemic relations, terminologisms.